

בענין מבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה

א. לועז ששמע אשורית

בגמרא ריש מגילה (ג ע"א) איתא שמבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה, וכן כתב הרמב"ם ריש הל' מגילה. וידוע מה שהקשו על זה כמה מן האחרונים, שדברי הגמרא לכאורה תמוהין, שהרי בקריאת המגילה גם כן מקיים מצות תלמוד תורה, ואם כן היאך שייך לומר עליה שמבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה, הרי אין זה ביטול תלמוד תורה בכלל.

ויעויין בשיעורי הגרי"ד זצ"ל (בן הגרי"ז, נדפסו בישורון כרך ט, עמ' קע) בעניני סת"ם, שהביא כמה תירוצים בזה, וחדש מעצמו שכיון שבכחו ללמוד יותר בעומק, ולומד רק בשטחיות, שגם בזה חשיב ביטול תורה. ודבר זה ידוע בשם הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל, שביטול תורה באיכות גם כן חשיב ביטול תורה. ויעויין במה שכתב הגר"ש וואהרמאן זצ"ל בהסכמתו לס' בינה בספרים חלק א, ששמע מרבו הג"ר אליעזר סילבר זצ"ל שכן שמע מפי החפץ חיים לתרץ הך קושיא.

ועוד הוסיף הגרי"ד לתרץ, שבמגילה דף י"ח אמרינן שהלועז ששמע אשורית יצא, וראיה לכך מהאחשתרנים בני הרמכים דלא ידענא מאי נינהו. ואם כן, אמר הגרי"ד שבקריאת האחשתרנים בני הרמכים הרי אינו יוצא מצות תלמוד תורה, וכן הלועז ששמע אשורית שאינו מבין כלל את פירוש המילים במגילה ואינו מקיים מצות תלמוד תורה, ובזה הוא דאמרינן שמבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה. (וכן ידוע בשם מהרי"ל דיסקין, וכן ראיתי שתירץ בס' שלמי שמחה ח"ב סי' לד, לג"ר שמחה עלברג זצ"ל.) והגרי"ז זצ"ל הסכים לזה, והוסיף על זה לומר שמוכח מכאן שמצות מקרא מגילה אינה גדר תלמוד תורה, אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא גרידא, אבל לא שייך בזה גדר תלמוד תורה, ע"ע בקונטרס חנוכה ומגילה, ובשיעורי הגרי"ד בעניני מגילה (נדפסו בישורון כרך ח), ובס' מגילת אסתר מבית לוי.

ב. תלמוד תורה כשאינו מבין

אמנם, מה שיש להעיר על זה, שתפסו הגרי"ד ודרו הגרי"ז כמילתא דפשיטא שמי שאינו מבין את הדברים שאינו מקיים מצות תלמוד תורה.

אבל ידוע מה שכתב הגר"ז בשו"ע הרב, דזהו רק בתורה שבעל פה, אבל בתורה שבכתב שעצם התיבות הרי הם חפצא של תורה, התם מקיים מצות תלמוד תורה אף על פי שאינו מבין. ולכאורה ביאור החילוק הוא שבתורה שבכתב, עצם החפצא של התיבות הרי קדוש הוא, והחפצא של תורה הוא התיבות עצמם, ולכן מקיים מצות תלמוד תורה כשקורא אף שאינו מבין. אבל בתורה שבעל פה, עצם התיבות אינם קדושים, שהרי תורה שבעל פה לא ניתן ליכתב בעצם, אלא שהתוכן והמושגים הם שנתקדשו, ועצם החפצא הוי תוכן הדברים והבנתם, ואלו בעצם אינם ניתנים ליכתב, ואם אינו מבין, הרי חסר עצם החפצא של תורה שבעל פה.

ואם כן, לדברי שו"ע הרב, היה נראה לומר שתירוץ הגר"ד אינו מספיק, שהרי בתורה שבכתב מקיים מצות תלמוד תורה אף שאינו מבין, ושוב לא חשיב ביטול תלמוד תורה, והדרא קושיא לדוכתיה היאך אמרו מבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה. (וכן ראיתי שהעיר הגר"ר שמחה עלברג בס' שלמי שמחה שם.) ולפי דברי שו"ע הרב, יש לדחות גם את ראיית הגר"ז שמקרא מגילה אינו מצות תלמוד תורה בעצם, דיש לומר שאכן הויא מצות תלמוד תורה, אלא שאינו צריך להבין את הדברים כיון דבתורה שבכתב איירי.

(ואולי יש להעיר עוד בזה, דמה שידוע בס הגר"ר אהרן קוטלר, שביטול תורה באיכות גם כן חשיב ביטול תורה, יש לומר דהיינו דוקא בתורה שבעל פה, שהתיבות עצמם אינן חפצא של תורה, אלא תוכן הדברים והבנת הדברים הוא הקיום של תלמוד תורה. ואם כן יש להציע, שכיון שיכול להעמיק יותר בתוכן, אזי חשיב ביטול תורה באיכות אם לומד תורה שבעל פה בשטחיות. אבל אם לומד תורה שבכתב, הרי עצם התיבות הם תורה וקדושים הם, ואיך יתכן לומר שמבטל תורה אם אינו לומד יותר בעומק, והרי מה שלומד עתה הוי תורה בעצם החפצא. וכגון שקורא שנים מקרא ואחד תרגום, אטו נימא דגם זה חשיב כביטול תורה באיכות, והרי לא מצינו שאמרו מבטלין תלמוד תורה לשנים מקרא, ונראה יותר שכל הענין של ביטול תורה באיכות שייך רק אם לומד (תושבע"פ).)

ומכל מקום לכאורה נראה, שתפסו הגר"ז והגר"ד שלא כדברי שו"ע הרב, ולדעת מרנן דבית בריסק נראה שאינו מקיים מצות תלמוד תורה בשום אופן כשאינו מבין, בין בתורה שבעל פה ובין בתורה שבכתב. וכעין זה הובא בחי' הגר"ח על הש"ס החדש, בהוספות שבסוף הספר,

שאמר הגר"ח דלימוד בלא הבנה לא חשיב לימוד בכלל, ולא חילק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, וכנראה דס"ל שאף בתורה שבכתב לא חשיב תלמוד תורה אם אינו מביין, ובפשוטו נראה שלא כדברי שו"ע הרב.

ג. שמיעת דברי תורה

אלא יש לומר, דאף על פי שכתב בשו"ע הרב שאם קורא בתורה מקיים מצות תלמוד תורה אף שאינו מביין כלל, מכל מקום יש לומר שלשמוע מגילה בלא הבנה חשיב ביטול תורה. ונראה לומר, שלכאורה יש לחלק בין קריאה בתורה שבכתב, שאם קורא בעצמו מקיים מצות תלמוד תורה, אבל במגילה איירינן בשמיעה, דהיינו הלועז ששמע אשורית. ואם שומע מאחר את קריאת תורה שבכתב, השומע אינו יוצא מצות תלמוד תורה אם אינו מביין, דדוקא במעשה עצמו אם קורא בעצמו שמוציא את התיבות הקדושים בפיו אמרינן דחשיב מצות תלמוד תורה. אבל בשומע תורה שבכתב מאחר, כששומע ואינו מביין, אין זה נחשב כמצות תלמוד תורה בכלל. ובאמת שמדוייק כן בדברי שו"ע הרב, שכתב שאם מוציא בשפתיו בתורה שבכתב חשיב תלמוד תורה אף שאינו מביין, ונראה מדיוק לשונו שדוקא אם קורא בעצמו, אבל לא בשומע מפי אחר.

ולאחר זמן מצאתי שכעין זה כתב הג"ר שלמה ברמן זצ"ל בהקדמה לס' אשר לשלמה לסדר מועד, שמקיים מצות תלמוד תורה בתושב"כ אף שאינו מביין, דוקא אם קורא בפיו, אבל לא כששומע מפי אחרים, וברוך שכוונתי לדברי הגאון זצ"ל. והביא סמך לדבר, מדברי החזון איש באור"ח סי' כט, שאף למאן דאמר הרהור כדיבור דמי, ויוצא ברכת המזון בהרהור, אבל זה רק כשמביין מה שמהרהר. ואף שיוצא ברכת המזון כשאינו מביין, זה רק אם קורא ומוציא בשפתיו, אבל אם יוצא על ידי הרהור כדיבור, אינו יוצא אלא אם כן מביין מה שמהרהר, עכת"ד.

והנה כתב הרמב"ם (הל' תפילה פי"ב ה"י) שמימות עזרא התקינו שיהא מתורגמן בשעת קריאת התורה כדי שיבינו העם את הקריאה. ואי נימא שמקיים מצות ת"ת בתורה שבכתב אף שאינו מביין, אם כן משום מה הוצרכו לתקן מתורגמן, הרי יוצאין מצות ת"ת אף בלי הבנה, ואם כן היה נראה שיי"ח קריאת התורה נמי, שגם כן הוי מצות ת"ת. ואפשר שכל זה על דרך הנ"ל, דדוקא כשמוציא בשפתיו בעצמו מקיים מצות ת"ת בתושב"כ אם אינו מביין, אבל בשמיעה בעלמא אינו מקיים מצות ת"ת אלא אם כן מביין ומשום הכי הוצרכו לתקנת המתורגמן בקריאת התורה.

ולשם תוספת ביאור קצת אולי יש לומר, דהנה בברכות ה ע"א איתא ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות, תורה זה מקרא, והמצוה זה משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה גמרא, ע"כ. ופרש"י (ד"ה זה מקרא) חומש שמצוה לקרות בתורה, ע"כ. וממו"ר הגר"מ טברסקי שליט"א שמעתי להעיר, דקשה מה משמיענו רש"י שכתב בזה שמצוה לקרות במקרא דוקא, הא מצוה לקרות בכל התורה, בין תשב"כ ובין תשב"ע"פ. ודייק מכאן כדברי שו"ע הרב, שעצם החפצא של תורה שבכתב ניתן לקריאה, ובהך קריאה יוצא מצות ת"ת אף שאינו מביין. ואם כן נמצא דמה שמקיים מצות ת"ת כשאינו מביין בתושב"כ דוקא ולא בתושב"ע"פ, לכאורה זה מפאת עצם החפצא של תורה שבכתב, מכיון שתורה שבכתב ניתנת לקריאה. ואם כן שפיר מובן מה שנתבאר לך, דרק במעשה קריאה אמרינן שיוצא ת"ת אף שאינו מביין, ולא בשמיעה או הרהור.

ודרך אחר קצת בביאור החילוק, דבהך חפצא של תורה שבכתב מקיים מצות ת"ת כשאינו מביין, אבל במה דברים אמורים בשינוי להך חפצא של תורה, וזהו דוקא כשמוציא בשפתיו אבל לא כששומע או מהרהר גרידא. דהנה נחלקו המחבר והגר"א באו"ח סי' מז אם מברך ברכת התורה על הרהור, שלדעת המחבר אינו מברך, והשיג עליו הגר"א שהרי מקיים מצות ת"ת אף בהרהור, ודעת הגר"א מבואר דס"ל שברכת התורה הוי ברכת המצוה. ובדעת המחבר רגילין לבאר על פי דברי הגר"ח (הובא בחי' מרן רי"ז הלוי הל' ברכות) שברכת התורה אינה ברכת המצוה ביסוד דינה, אלא שהחפצא של תורה טעונה ברכה מצד עצמה. ולכן ביארו שלדעת המחבר אינו מברך כשלומד בהרהור ואף שיוצא בזה מצות ת"ת, משום דבהרהור ליכא שום חפצא, וחסר עצם החפצא של תורה הטעונה ברכה. ואם כן יש לומר הכי גם כאן, שכשלומד תורה שבכתב בהרהור, הרי בזה לא מיקרי חפצא של תורה שבכתב לומר עליה שיוצא מצות ת"ת אף שאינו מביין, ולכן צריך להבין כששומע או מהרהר אף בתורה שבכתב. (והנה פסק המחבר שם שאם כותב דברי תורה שצריך לברך, ורגילין לבאר משום דמשוי לחפצא של תורה על ידי כתיבה. ואם כן, אולי יש לומר גם כאן, שאם כותב דברי תורה שבכתב, יוצא מצות תלמוד תורה אף על פי שאינו מביין, ואינו צריך להוציא בשפתיו דוקא, אלא צריך איזשהו מעשה דמשוי לחפצא של תורה שבכתב, וי"ל דכתיבה סגי לזה.)

ואם כן נמצא, שאף אם נתפוס כדברי שו"ע הרב, שמקיים מצות ת"ת אם אינו מביין בתורה שבכתב, אבל זה רק כשקורא בעצמו, אבל אין זה

נוגע ללועז ששמע אשורית המקיים מצות מקרא מגילה, וזה גם כן יהא נחשב כביטול תורה, ושפיר הוכיח הגר"ז מזה שמצות מגילה אין גדרה כמצות תלמוד תורה.

ד. נביאים וכתובים

אלא שיש לדון בזה מצד אחר, דממו"ר הג"ר מאיר טברסקי שמעתי שיתכן שדברי הגר"ד והגר"ז מתיישבין במקצת עם דברי הגר"ז בשו"ע הרב באופן אחר. שהנה העלו כמה מגדולי זמנינו שחלוק דין חמשה חומשי תורה מדין נביאים וכתובים בעצם החפצא, שנביאים וכתובים הויין בעצם חפצא של תורה שבעל פה, אלא שניתנו ליכתב, מה שאין כן בחמשה חומשי תורה דהו תורה שבכתב בעצם החפצא.

ויעויין עוד בתמורה יד ע"ב, שבתוס' הביאו שתי דיעות בענין דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בעל פה, אם האיסור שייך לכל התנ"ך, או דוקא בחמשה חומשי תורה. וביאר הג"ר יצחק הוטנר זצ"ל (יעויין בס' זכרון לבעל פחד יצחק בחלק המאמרים בדעות) דבהכי פליגי, אם נביאים וכתובים חשיבו כתורה שבכתב בעצם החפצא, או דילמא בעצם הוה תורה שבעל פה, אלא שניתנו ליכתב, ולכן אינן בכלל האיסור דדברים שבכתב וכו', שהך איסור שייך רק לעצם החפצא של תורה שבכתב. (אמנם, יש לומר שאף לדעת האוסרים על פה נביאים וכתובים, שעדיין יש לומר דחשיב בעצם כתורה שבעל פה, אלא דכיון שניתנו ליכתב תו ליכא לאומרן על פה. אבל זה רק לענין אמירה על פה, ואכתי יש לומר שאינו מקיים מצות ת"ת כשאינו מבין, ואע"פ שאסור לאומרן על פה, כיון דבעצם הוי תורה שבעל פה, ורק שצורת מסירתן הוא בכתב.)

ובברכות ה ע"א איתא ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות, תורה זה מקרא, והמצוה זה משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה גמרא, ע"כ. וממו"ר הג"ר מאיר טברסקי שמעתי שהעיר, שלכאורה סדר הדברים כאן תמוה, שנביאים וכתובים מקומן לכאורה סמוך לתורה, ולא בהדי משנה וגמרא. ואמר לבאר על פי הנ"ל, דכיון שנביאים וכתובים בעצם הוה חפצא של תורה שבעל פה, ממילא שפיר מובן אמאי נכללו בהדי משנה וגמרא, דהיינו שאר תורה שבעל פה, ולא הוסמכו לתורה שבכתב.

ואם כן יש לומר, שמה שמקיים מצות ת"ת בתושב"כ אף שאינו מבין כמו שכתב בשו"ע הרב, היינו דוקא בחמשה חומשי תורה, אבל כשלומד

נביאים וכתובים ואינו מבין, שאינו מקיים מצות תלמוד תורה. דכיון שבעצם החפצא הם תורה שבעל פה, ממילא שצריך להבין מה שאומר, ואינו מקיים מצות תלמוד תורה כשלומד נביאים וכתובים כשאינו מבין. וכעין זה (באופן אחר קצת) כתב הג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל במבוא לס' עיונים למקרא, שעצם התיבות בחמשה חומשי תורה הן תורה, ואפילו אם אינו יודע מאי קאמר. אבל לא כן בנ"ך, משום שכל הנביאים מתנבאין בסגנון אחר, ורק התוכן חשיב תורה, אבל לא עצם התיבות. וע"ע בספר זכרון כחונת יוסף, מה שכתב הג"ר זעליג עפשטיין בזה, וע"ע שם מש"כ הרב אליעזר כ"צמאן שם בזה.

ולפי זה, שוב עולין שפיר דברי הגרי"ד והגרי"ז, שהלועז ששמע אשורית יצא, ואף שאינו מבין ובהכרח שאינו מקיים מצות תלמוד תורה, שהרי במגילת אסתר בנ"ך איירינן, ושוב מובן מה שאמרו בגמרא שמבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה. אלא דיעויין בכתבי הגרי"ז לתמורה יד ע"ב, שכנראה שהבין שנ"ך גם כן הוי חפצא של תורה שבכתב אפילו לדעת הסוברים שדברים שבכתב וכו' שייך רק לחמשה חומשי תורה. ואם כן שוב ליכא למימר לדעת הגרי"ז דסבירא ליה שלא יוצא מצות ת"ת בנ"ך בלי הבנה משום דהוי תושבע"פ.

ויש להעיר עוד לאידך גיסא, דאף אם נאמר שנביאים וכתובים הווין דין תורה שבעל פה בעצם החפצא, יתכן לומר שחלוק דין מגילת אסתר משאר נביאים וכתובים. שהרי אמרו שכל הכתובים עתידין ליבטל, חוץ מאסתר, ואפשר לומר דזה משום שאר נ"ך הוי תורה שבעל פה, אבל מגילת אסתר הוי תורה שבכתב בעצם החפצא. (וכן ראיתי שהעלה בס' גבורת יצחק לחנוכה ופורים, לג"ר יצחק סורוצקין, סי' יד.) ואם כן נמצא שמקיים מצות תלמוד תורה אף במגילת אסתר אם אינו מבין. ולכן שוב צ"ל בדעת הגרי"ז דלא ס"ל כלל כדברי שו"ע הרב, או"ד סבירא ליה דחלוק דין שמיעה מדין הקורא עצמו, וכמשנ"ת לעיל, ויש לדון בכל זה.

ה. ידיעת התורה

ודרך אחר ביישוב הקושיא היאך חשיב ביטול תורה כשקורא את המגילה, ראיתי בס' שארית יוסף לגר"ש וואהרמאן, ח"ב סי' ד. ותוכן דבריו, דאיכא שני גדרים במצות תלמוד תורה, דאיכא מצוה במעשה הלימוד, ועוד איכא מצוה בידיעת תורה, דהוי מצוה בפני עצמו דנפיק מקרא דושננתם לבניך, שיהיו מחודדין בפך, וכמו שכבר ייסדו כמה מן

האחרונים. וכתב לבאר שהכוונה במבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה, היינו לענין ידיעת התורה, כגון כמי שכבר יודע את תוכן הדברים במגילת אסתר, ולכן אינו מרבה בידיעת התורה על ידי מקרא מגילה, אבל אם לא כן היה לומד ומרבה בידיעותיו. ובאופן זה, אף דלא חשיב כביטול תלמוד תורה מפאת מצות מעשה הלימוד, אבל חשיב כביטול תלמוד תורה מפאת מצות ידיעת התורה, עכת"ד. והניף ידו שנית, ושוב כתב כן בהסכמתו לס' בינה בספרים חלק א, עיי"ש.

ויש להעיר על דבריו בזה, דהנה באור ישראל (לג"ר ישראל סלנטר) מכתב כ"ז, אשר בו חידש דאיכא מצוה בעצם ידיעת התורה, הרי כתב שם עוד דבמעשה לימוד מקיים מצוה בכל רגע שלומד, אבל מצות ידיעת התורה אינו מקיים בכל רגע, ורק במשך שנים אשר בהם שם כחותיו בלימוד התורה, על ידי זה מתהווה אצלו ידיעת התורה. והיה נראה שהוא הדין נמי להיפך, שמצות תלמוד תורה דמעשה הלימוד אפשר שיבטל בכל רגע שאינו לומד. אבל מצות ידיעת התורה, שאינו מקיים בכל רגע שלומד, אלא אחרי שנים רבות שבו לומד ורוכש בהם ידיעות התורה, הוא הדין כשמבטל תלמוד תורה, שלא חשיב בכל רגע כביטול מצות ידיעת התורה, ודו"ק. ואם כן נמצא שאין לומר במה שאמרו שמבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה שהכוונה היא לביטול ידיעת התורה.

ו. שם לימוד התורה

ובס' תשובות וכתבים לחזון איש, בתחילת הספר, כתב הגר"ח קנייבסקי בשם החזון איש ליישב קושיית האחרונים בענין מבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה, ותמוה, שהרי מגילה נמי תורה היא, ואיזה ביטול תלמוד תורה שייך כאן. ותירץ החזון איש, דכשמכוון לשם מצות מגילה אין לו ענין לתלמוד תורה דשם אחר הוא. והדברים לכאורה מתאימים לדברי הגר"ז, שמצות מקרא מגילה אינו גדר תלמוד תורה, ויוצא מקרא מגילה אף דליכא שם תלמוד תורה בזה, וכגון שאינו מבין. אלא שעדיין צריך ביאור יותר, דמה בכך דהוי שם אחר, ואמאי לא חשיב מצות תלמוד תורה, וכגון אם אכן מבין את הדברים, והרי קורא בנ"ך ואמאי לא נימא דחשיב ת"ת.

ויסוד דברי החזון איש הוא, דלמצות תלמוד תורה לא סגי בקריאה בעלמא בתורה, אלא דבעינן חלות שם לימוד, אבל הכא במקרא מגילה הוי חלות שם לעצמו, ושם מגילה מפקיע מיניה חלות שם לימוד התורה.

וראיה לזה, דהנה כתב הרמ"א בסי' מ"ז דאינו מברך ברכת התורה כשפוסק דין בלי לתת טעם, וחלק על זה הגר"א שם. ודעת הגר"א לכאורה מבואר, דסבירא ליה דברכת התורה הוי ברכה על מצות תלמוד תורה, ודעתו דאיכא מצות תלמוד תורה בהוראה בלי פסיקת טעם. אלא צריך ביאור דעת הרמ"א, במה נחלק על זה. וכאן הרי מוציא פסק דין מפיו, ולכאורה היה נראה דשפיר נחשב לחפצא של תורה, וגם דאיכא בזה מצות תלמוד תורה, ודברי הרמ"א טעונין ביאור, אמאי אינו מברך באופן זה.¹

והנראה בזה, דהנה כתבו התוס' (סנהדרין לא ע"ב ד"ה ואם אמר) דוקא היכא דנתעצמו לדון כו' וכפו אותו לדון כאן אבל בעלמא לא וכו' מיהא יש לדחות דהכי קאמר כי האי ודאי צריך לאודועי אע"פ שאין שואל מאיזה טעם נתחייב צריך לאודועי אבל בעלמא אי שאל אין אי לא לא, עכ"ל. וצריך ביאור במה פליגי הנך שתי דיעות בתוס' אם צריכין לאודוויי טעמא כל היכא דכפוהו לדין, או דאינו תלוי כלל בכפוהו לדין אלא כל היכא דשאל לטעמם. וביאר הגר"ד בזה, דנחלקו בעיקר דין הוראה, שיש לדון בעיקר דין הוראה אי הוי חלות שם לימוד גרידא, וליכא חלות שם הוראה בפני עצמו. ואי נימא דכל הוראה הוי חלות שם לימוד, אם כן יש לומר דבעינן לאודועי טעם, דאי אפשר ללמוד מבלי להסביר ולאודועי טעם. ובודאי דבפסק בית דין איכא יותר מלימוד, דאיכא חלות שם פסק דין, אבל מיוסד הפסק דין על הוראה, ולכן פסק דין גם כן הוי תלמוד תורה ולימוד ולכן בעי טעם לדבר. וזה דבעו לאודועי טעם רק היכא ששאל, הוא משום דאין הדיין צריך להסביר מעצמו, וכמו דהרבי יסביר היכא ששאלו התלמידים, אבל אם לא שאלו הרי שלא חסר בעצם הלימוד ולא בעי להסביר טעמו. וכן נקטו התוס' בדעה השניה, דכל היכא דשאל צריכים לאודועי טעמא, דכל הוראה מיוסד על תלמוד תורה, ולשם לימוד צריך להסביר את הדין כמו שהרבי מסביר לתלמידיו היכא ששאלו. אבל אי נתפוס דהוראה מהוה חלות שם שלעצמו, המיוסד אקרא דעשית את כל הדבר אשר יורוך, דלא הוי חלות שם לימוד אלא חלות שם הוראה, אם כן יש לומר דלא בעו לתת טעם לפסק, דהא איכא קיום הוראה גם בלי לימוד. אלא רק בכפייה לדין איכא דין בפנ"ע, שלבעל דין יש זכות לתבוע טעם לפסק, אבל אין זה מדיני ההוראה גופא. וכן נקטו התוס' בדעה הראשונה דלא בעי לאודועי טעמא

¹ ע"ע במה שכתב הגר"ר אברהם שפירא, בהקדמתו לס' זכר יצחק, דפסק הלכה בלא הבנה אינו נחשב לתלמוד תורה בכלל.

אלא אם כן כפוהו לבא לדין, דהוראה הוי חלות שם בפנ"ע שאינו מיוסד על לימוד.

ונראה לומר הכא, דלדעת הרמ"א, הוראה מהווה חלות שם בפני עצמו, ואינו דין לימוד גרידא. וצריך לומר, דבזה שהוראה הוי חלות שלעצמו, דמפקיע מיניה חלות שם לימוד, ובאמת כתב כן המשנה ברורה וז"ל (שם אות ו) נראה דוקא לפסוק דין בין בעלי דינין דאינו דרך לימוד וכו'. והמתבאר מדברי המשנה ברורה כנ"ל, דתלמוד תורה צריך שיהא בדרך לימוד כדי לחייב ברכת התורה. ונראה דזהו אפילו לדברי הגר"ח בברכת התורה, (שהרי נפסק כן בשולחן ערוך דהוראה אינה טעונה ברכה), דאף דהוי חפצא של תורה, אבל צריך שיהא עליה שם לימוד לחייב ברכת התורה, דדוקא חפצא של תורה בלימודה טעונה ברכת התורה.

וכעין זה בביאור הלכה ריש סי' מז, דהמגיה ס"ת להרווחת ממון, לא חשיב בזה לימוד התורה. וז"ל הביאור הלכה ואם הוא כותב ומעתיק וכונתו רק כדי להרויח ממון אפשר דאפילו בקורא התיבות ג"כ אין צריך לברך דאין זה בכלל לימוד ועיין בסימן ל"ח במ"א סק"ח, ולפ"ז אפילו אם הוא שכיר לכתוב סת"ם דינא הוא דצריך לקרות בפיו הדברים שכותב אפשר דאין לו לברך ע"ז ברה"ת ועיין בט"ז שכתב דאפילו לדעת המחבר דכתיבה הוא כדיבור אם פעולתו הוא רק כדי להרויח ממון אין זה בכלל לימוד, עכ"ל. ובדעת הביאור הלכה נראה, דלא קאתי מצד דין מצוות צריכות כוונה, אלא מצד עיקר שם לימוד התורה, דמי שלומד כתוצאה דממילא של הרווחת ממון, באופן זה לא חל בה שם לימוד התורה כלל, וממילא דאינו מתחייב בברכת התורה.

והנה כתב המחבר (סי' מז סעיף ט) לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים, ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה, עכ"ל. ויש שביארו דנחלקו במחלוקת הגר"א והגר"ח, אם ברכת התורה היא ברכת המצוה או ברכה על חפצא של תורה, ונמצא דהגר"א לשיטתו, שכנראה דלא הצריך לברך ברכת התורה קודם תחנונים, ע"ש בביאור הגר"א. אלא קשה קצת, שהרי המחבר הביא שתי דיעות בזה, ולגבי הרהור בדברי תורה סתם שאין לברך, ואם שניהם תלוין ביסוד על אותו ענין, אם ברכה"ת הוי ברכת המצוה או ברכה על חפצא של תורה, אמאי סתם כן לגבי הרהור. אלא לפי דרכנו, יש לבאר את דברי המחבר כאן באופן אחר, דנחלקו אם חל שם לימוד במה שאומר דרך תחנונים, או דילמא תחנונים מפקיע שם

לימוד התורה ממה שאומר ולא חשיב לימוד כלל כיון שאומרו דרך תחנונים, ולא שייך ענין זה לגדר ברכת התורה, אלא לקביעת שם לימוד בתחנונים

ואולי בזה יש לבאר את מה שכתב במגן אברהם, דנשים מברכות ברכת התורה כיון שמחוייבות ללמוד היאך לקיים את המצוות שמחוייבות בהם. וכבר תמהו על זה כמה מן האחרונים (ע' בית הלוי ח"א סי' ו), דאין זה קיום מצות תלמוד תורה, אלא הכשר מצוה בעלמא. ועל כן פירשו האחרונים בדעת השולחן ערוך על פי הגר"ח, דמברכות על החפצא של תורה. ובדעת המגן אברהם אולי יש לומר, דאין הכי נמי אין מברכות על מצות תלמוד תורה, אבל שם תלמוד תורה מיהא בעינן כדי לברך על החפצא של תורה, דבעינן חפצא של תורה בלימודה. והיה אפשר לומר דכיון שאין הנשים מחוייבות במצות תלמוד תורה, לכן קס"ד דכל לימודן הוי בגדר לימוד חכמות בעלמא, ואינו בגדר תלמוד תורה דחסר עצם שם לימוד, ועל זה חידש המגן אברהם, דאף שאינן מקיימות מצות תלמוד תורה, אבל כיון שמחוייבות ללמוד את המצוות שמחוייבות בהן, ממילא דאיכא שם תלמוד תורה על לימודן ואף על פי שאינן מקיימות בזה מצות תלמוד תורה, דברכת התורה תלוי בחפצא של תלמוד תורה, ולא במצות תלמוד תורה, וכדמבואר. (ושוב מצאתי שכן ביאר בשו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ו סי' כ"ד, וברוך שכוונתי לדבריו בזה.²)

ויעויין עוד שם בס' ברכת הורי (עמ' רפ) שדן בענין כהן שלא בירך ברכת התורה אם יעלה לדוכן לישא כפיו. והביא ששמע מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל ומהגרי"ש זצ"ל דיכול לישא את כפיו. וביאר שם כעין דברינו, דברכת כהנים הוי חלות שם ברכה, ושם ברכה מפקיע שם לימוד ממנו, וממילא דאינו מתחייב בברכת התורה. (וכן ראיתי בחשוקי חמד ברכות דף יג לגבי אונן הנושא הספד, היאך מותר לו לדבר בדברי תורה תוך הספדו, ע"ש בזה, ולכאורה תלוי אם הספד מהווה חלות שם לעצמו.)

² ושוב מצאתי כעין זה בכתבי הג"ר בנימין פאלער זצ"ל, נדפסו בישורון כרך ט' עמ' שג, וז"ל והא דהוצרך לטעמא דחייבין ללמוד מצות שלהן נראה, דבאם לא היה להן אף לימוד דמצות שלהן לא היה שייך להן אף ברכת השחר על דברי תורה דהלא אינם שייכות כלל לד"ת, לזה קאמר דשייכות הן לדברי תורה מדין לימוד דינים שלהם, ושפיר שייך להן לברך מדין ברכת השחר, עכ"ל. ואף דהוא קאתי מדין ברכת השחר ולא מדברי הגר"ח בענין חפצא של תורה, אבל דון מינה ואוקי באתרה.

וכעין זה מצאתי בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בקובץ בית אהרן וישראל, ניסן-אייר תשס"ו, עמ' קע) דאף שמקיים לא ימוש, אבל אינו מקיים מצות תלמוד תורה של ודברת במ בקריאת שמע, כיון ששם אחר הוא. ולכאורה כדבריו בשם החזון איש בענין מקרא מגילה.

וכן יש לומר במי שלומד רק למלא סקרנותו לראות מהו חכמת התורה, אבל לדידיה לא שאני חכמת התורה משאר חכמות, דאינו יוצא מצות תלמוד תורה, ואינו מתחייב בברכת התורה, דאין זה בכלל שם לימוד. (וכן מובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בס' חשוקי חמד, שהאומר ד"ת לנהג המונית אינו עובר משום לפני עור, דאינו מקיים מצות ת"ת. וכעין זה ראה בס' שלמי יוסף ברכות מפוניביז', עמ' ה, במכתב מאת הגר"מ גיפטר, שהלומד בלי ברכת התורה לא חל בו שם לימוד כלל.) וכן נפקא מינה בזה לגבי אלו הלומדים את התורה משום איזה תואר אקדמית (דוקטורה וכדומה) דלכאורה לומדים את התורה רק כשאר חכמות, ויתכן דגם זה אינו בכלל לימוד התורה בעצם ואינו חייב בברכת התורה.

וע"ע בס' שלמי שרה (לגר"ר משה מרדכי שולזינגר זצ"ל) סי' פח, שהביא מת"ח אחד ששאל לגרי"ז זצ"ל אם מותר לענות לקדושה קודם שבירך ברכת התורה, וכדאיתא בשולחן ערוך סי' מו לגבי אמירת פסוקים דרך תחנונים. ואמר הגרי"ז דאין זה דרך תחנונים ובקשה, אבל לא הכריע דאסור, ע"ש. (וע"ע בס' זכרון ויטע אשל, מה שכתב הגר"ר מענדיל זאקס זצ"ל, דשם אחר מפקיע את השם לימוד, ואינו נחשב כתלמוד תורה בכלל.)

ומכל הנ"ל, לכאורה מתבארין היטב דברי החזון איש לענין מבטלין תורה למקרא מגילה, דכיון שמקרא מגילה הוי חלות שם לעצמו, ממילא שאינו מקיים מצות תלמוד תורה, דבעינן לזה חלות שם לימוד התורה, וכדמוכח מדברי השולחן ערוך לענין תחנונים, ודברי הרמ"א לענין הוראה, ודברי המשנ"ב לענין סופר הכותב להרווחת ממון.